

Bopladser af grubekeramisk karakter i Danmark

En definition, der kan omfatte alle de såkaldt grubekeramisk prægede grupper i Norden, har været vanskelig at opstille. Det er derfor et spørgsmål, om man kan tale om grubekeramisk kultur som et samlet begreb. (Nielsen 1979, 41).

I Danmark benyttes betegnelsen grubekeramisk kultur traditionelt om pladser med cylindriske flækkeblokke og/eller skafttungepile af type A—C. (Becker 1950) I det følgende udvides grubekeramisk kultur til at omfatte kystbopladser fra yngre stenalder med et stærkt præg af fangst, med et dertil knyttet specielt redskabssæt og med et keramikmateriale, der generelt adskiller sig fra tragtbæger- og enkeltgravskultur.

Fra dansk side har vi i høj grad manglet materiale, der kunne føre den standende debat videre. Kulturen er derfor fra flere sider afskrevet som selvstændig gruppe på dansk område, og de GBK prægede fund behandles implicit som bondekulturens fangstaspekt. (Nielsen 1979; Malmros 1979; Wyszomirska 1984) Adskillige bopladser med omfattende fund af bl.a. cylindriske flækkeblokke og skafttungepile er kendt fra det nord- og østlige Danmark. (Becker 1950 og 1980 fig. 1—3) Udgravet materiale er i de fleste tilfælde fremkommet som del af akkumulerede bopladser, benyttede fra ertebøllekulturens tid og gennem hele yngre stenalder. Ublandede, udgravede fund indeholdende et varieret materiale, der kan sige noget sikkert om erhverv, kulturtilknytning og kronologi, har været næsten totalt fraværende. To bopladser, der kan belyse disse aspekter, er nu delvist undersøgt. På grundlag af resultaterne herfra kan man sige, at basis for debatten angående grubekeramisk kultur i Danmark, har ændret sig.

Kainsbakke og Kirial Bro er begge beliggende på det nordøstlige Djursland langs samme vig af stenalderhavet med en indbyrdes afstand af ca. 1 km. (Rasmussen, L.W. 1982? 1984; 1985) Pladserne er arkæologisk samtidige, og har udelukkende skafttungepile af type A. Begge steder er udgravet et tyndt kulturlag, på Kainsbakke desuden et antal bopladsgruber og på Kirial Bro en lille del af et skallag, der strækker sig ca. 80 m. langs den datidige strandbred.

19 C14 dateringer fra de to pladser strækker sig fra 2240—2000 BC (konventionelle, ukalibrerede). Disse dateringer overlapper de yngste for tragtbægerkultur (MNV) og er sammenfaldende med dateringerne for enkeltgravskulturens undergravstid til dels æl.bundgravstid.

Faunamaterialet fra begge pladser viser en blandingsøkonomi, idet både hav- og landvildt, tamdyr, fisk og mollusker er til stede. S sammensætningen af de vilde arter er meget varieret: 12 arter af pattedyr, 11 af fisk samt østers, muslinger og snegle. Tamdyrene er okse og svin samt ganske få får/ged. Samlet giver materialet indtryk af helårsaktivitet. På trods af, at bopladserne er udpræget kystbundne, viser C13 analyser af menneske fra Kainsbakke, at føden har været udpræget

terrestrisk. Det store lerkarmateriale — mere end 500 forskellige lerkar — viser i visse enkeltheder form- og dekorationsprincipper, som er kendt fra tragtbægerkulturen (MN IV-V), men som helhed er det specielt. Lerkar med let konkav overdel, afrundet eller afsat skulder (kam) og lang underdel med lille standflade, er dominerende. Hyppigste ornament er gruber udført med pind/knogle, snegl eller finger. Også vinkler er almindelige. Lerskiver, en af tragtbægerkulturens ledetyper, er til stede. Der er ingen tydelige EGK -træk i keramikken, der i øvrigt stemmer helt overens med f.eks. Jonstorp-materialet. (Lidén 1940; Malmer 1969) To grønstensøkser er af enkeltgravstype. Flintøkser er, i de tilfælde, de har kunnet bestemmes, af Valby-type, eller A-økser. (Nielsen, P.O. 1977) Det øvrige flintmateriale svarer til det, der kendes fra Jonstorppladserne. Generelt kan keramikken og dominansen af A-pile (på Kirial Bro kun A-pile, på Kainsbakke 1 B-pil og 52 A-pile) bedst parallelliseres med Jonstorp H-RÅ. Af knogle og tak er trykstokke, prene, harpun og en mejsel. Hertil benrør.

Som specielle typer, der ikke kendes som integrerede i dansk TRB eller EGK er: Cylindriske flækkeblokke, skaftungepile af type A, miniaturelerkar, plastiske lerobjekter, harpun, benrør og smykker af hjertemusling. Når hertil kommer keramikken, omfatter det materielle aspekt næsten samtlige typer, der på svensk område siges at være specielle for grubekeramisk kultur. (Janzon 1974; Löfstrand 1974, 29 ff; Wyszomirska 1984, 34 ff) Inddrages det økonomiske aspekt, adskiller de omtalte danske pladser sig fra de østsvenske ved at have blandingsøkonomi. Om dette skyldes egen husdyravl eller evt. kontakt med en bondebefolkning, kan for nuværende ikke endeligt afgøres. De sydøstsvenske (grubekeramiske) pladser med tragtbægertræk betragtes af Wyszomirska som tragtbægerkulturens fangstboplads. (Wyszomirska 1984, 34) Derimod ses pladser af samme karakter i SØ-Skåne som udtryk for sameksistens (kontakt) mellem GBK og TBK! Dette menes også at være grunden til, at blandingsøkonomi er til stede her. Den vidtgående overensstemmelse, der er mellem Kainsbakke/Kirial Bro og de sydøstsvenske pladser, må betyde, at en fælles tolkning kan anlægges. Forskellene består således udelukkende i de forskellige fundforhold. De danske C14 dateringer, der falder efter TBK MNV, tyder ikke på, at blandingsøkonomien er resultat af kontakt mellem GBK og TBK, men skal snarere opfattes som resultat af, at GBK har sin rod i sen TBK, hvor forudsætningerne for en sådan økonomi er til stede.

Boplads med blandingsøkonomi kendes fra den sene tragtbægerkultur (MNIV-V) i Danmark. Disse pladser adskiller sig imidlertid klart fra Kainsbakke og Kirial Bro deri, at vildtindslaget er lille, og viser et begrænset antal arter — udover fisk og mollusker. (Davidsen 1978, 140—160). Endvidere er der på disse pladser ikke et specielt redskabssæt, der adskiller dem fra de rene bondeboplads. Heller ikke de rene fangststationer fra den tidligere tragtbægerkultur har en materiel kultur, der adskiller sig fra bondebopladsene. (Skaarup 1973) Det omfattende antal vilde arter, samt specialiserede redskaber på Kainsbakke og Kirial Bro stemmer imidlertid overens med forholdene på flere grubekeramiske pladser i Sverige. Der er ikke basis for at opfatte pladser af den omtalte type som blot et aspekt af en kultur eller som tragtbægerkulturens fangstboplads. Inden for den gruppe af boplads, der i Danmark betegnes som grubekeramiske, er der forskellige typer: Store fundrige pladser (oftest kun med flint bevaret) og mindre, med en topografisk placering, f.eks. på småøerne i Kattegat, der sandsynliggør, at der er tale om sæsonstationer til fangst af sæl. Som helhed kan de således heller ikke opfattes blot som tegn på svenske jægers strejftog til de danske

strande! Belysning af forholdet mellem enkeltgravskulturen og det grubekeramisk prægede område er vanskelig, idet bopladser fra den tidlige enkeltgravskultur er så godt som ukendte. Imidlertid er der den påfaldende sammenhæng, at GBK er udbredt i det område af Danmark, hvor den tidlige enkeltgravskultur er sjælden eller fraværende. Bopladser af samme type som de grubekeramiske kendes derimod fra den sene enkeltgravskultur, hvor D-pile er i anvendelse, og EGK har fået sin maksimale udbredelse. (Glob 1944, 149; Andersen 1983)

På baggrund af det fremførte er der basis for at opstille følgende teorier: Grubekeramisk- og enkeltgravskulturen i Danmark kan ses som regionale udviklinger, som svar på forskellige erhvervsmæssige potentialer og forskellige kulturelle impulser. En stor del af grubekeramisk kultur er samtidig med ældre del af enkeltgravskulturen, men har sin rod i tragtbægerkulturen, ganske som en tilsyneladende tidligere del af svensk GBK. På det tidspunkt, hvor enkeltgravskulturen fremtræder i sin ældste fase i Midt- og Vestjylland, har TBK undergået, eller er under transformation til "grubekeramisk kultur" i de områder af landet, hvor bestemte erhvervsmæssige potentialer var til stede. Bopladser som Kainsbakke og Kirial Bro — og andre med mindre gunstige fundforhold — kan opfattes som en materielt, økonomisk og kronologisk selvstændig gruppe af danske yngre neolitiske kystbopladser, hvis nærmeste paralleller findes inden for det grubekeramiske kompleks.

Med mindre begrebet omformuleres, er der fortsat grund til at betragte grubekeramisk kultur som en faktor i dansk yngre neolitikum. På trods af, at det er vanskeligt, måske umuligt, at betragte alle de grupper, der betegnes som grubekeramiske, som en enhed, ligger der fortsat en udfordring i, at bopladser i Østjylland har flere fællestræk (herunder også sådanne, som kan tilknyttes den ideologiske sfære) med en samtidig østsvensk kultur end med den samtidige jyske enkeltgravskultur! En henvisning til fælles økologisk-økonomiske forudsætninger er ikke tilstrækkelig forklaring på disse fællestræk, når det gælder det sydvestskandinaviske område. (Måske i modsætning til det østskandinaviske område jvf. Wyszomirska 1984, 202) Lokale forudsætninger var til stede for erhvervsstrategien, men hvorfor fandt denne orientering mod rene fangstkulturer sted? Måske nødvendiggjorde opkomsten af hyrde-agrar kulturen (EGK) i Midt- og Vestjylland med dens strikte ideologi og ritualer, at de fangstprægede grupper i Østdanmark heroverfor måtte manifestere sig som en enhed ved at understrege en samhörighed med østligere fangstkulturer. (se også Tilley 1982, 69)

L i t t e r a t u r

- Andersen, S.H., 1983. Kalvø-A Coastal Site of the Single grave Culture. *Journal of Danish Archaeology* vol. 2
- Becker, C.J., 1950. Den grubekeramiske kultur i Danmark. *Årbøger for Nord.Oldk. og Hist.* 1950.
- Becker, C.J., 1980. Om grubekeramisk kultur i Danmark. *Årbøger for Nord.Oldk. og Hist.* 1980.
- Davidson, K., 1978. The Final TRB Culture in Denmark. *Arkæologiske Studier* V.
- Glob, P.V., 1944. Studier over den jyske Enkeltgravskultur. *Årbøger for Nord.Oldk. og Hist.* 1944.
- Janzon, G., 1974. *Gotlands mellanneolitiska gravar*. Stockholm.
- Lidén, O., 1940. *Sydsvensk Stenålder*. Strandboplatserna i Jonstorp II. Lund.
- Löfstrand, L., 1974. *Yngre stenålders kustboplatser*. Uppsala.
- Malmer, M.P., 1969. Gropkeramiksboplatzen Jonstorp RÄ. *Antikvaristikt Arkiv* 36.
- Malmros, K., 1979. Den tidlige enkeltgravskultur og stridsøksekultur. *Årbøger for Nord.Oldk. og Hist.* 1979.
- Nielsen, P.O., 1977. Den tyknakkede flintøkse kronologi. *Årbog Nord.Oldk. og Hist.* 1977.
- Nielsen, S., 1979. Den grubekeramiske kultur i Norden. *Antikvariske studier* 3.
- Rasmussen, L.W. & Boas, N.A., 1982. Kainsbakke og Kirial Bro. *Antikvariske studier* 5.

- Rasmussen, L.W., 1984. Kainsbakke A47. *Journal of Danish Archaeology* vol. 3.
- Rasmussen, L.W., 1986. *Forholdet mellem grubekeramisk kultur og enkeltgravskulturen i Danmark*. I tryk.
- Skaarup, J., 1973. Hesselø-Sølager, Jagdstationen der südsandinavischen Trichterbecherkultur. *Arkæologiske studier* 1.
- Tilley, C., 1982. An Assessment of the Scanian Battle-Axe Tradition: Towards a Social Perspective. *Kungl.Hum.Vetenskapssamfundet i Lund. Scripta Minora* 1981—82:1.
- Wyzomirska, B., 1984. *Figurplastik och gravskick hos Nord- och Nordösteuropas neolitiska fångstkulturer*. Lund.